

Månsta Brunns - och badanstalt

(Lilian Jakobsson)

På Jamtli finns en broschyr om Månsta, utgiven 1895. Där kan man läsa, att säsongen varade från 15 juni till 31 augusti. Badläkare var en doktor Alb. Sahlstrand. Det finns bild av det sexkantiga Brunnshuset samt en bild det stora tvåvåningsbadhuset. Man beskriver svavelkällorna som de enda i Sverige, där man kunde dricka brunn och att de besökts sedan urminnes tider. Vattnet var välgörande vid gikt, reumatism och magsjukdomar. Dagligen hämtades järnvatten från Mikaelikällan i Kårgärde, som serverades i brunnshuset. I badet kunde man välja mellan alla vanliga bad samt bad med tallbarrsolja från Jönköping och gyttebad med gytte från Ronneby och Medevi. Vidare erbjöds massage, elektrisitetsbehandlings, sjukgymnastik och magsköljning, vilken genomfördes av läkare. Rum fanns att hyra från 1 - 2 kronor per person. Inskrivningsavgiften avr 7:50 för klass 1 och 4:50 för klass 2.

Broschyren väckte min nyfikenhet och genom Sven Schylberg fick jag kontakt med Birgit Linderström i Näs, som tipsade på boken "*Gammalt och nytt, Krönika för Näs församling, årgång 1-1961*". Hon berättade även att redan Abraham Hülphers i sin bok om Jämtland och Herjedalen, 1775, nämnde Hälsobrunnen i Näs socken. Hülphers skriver, att i Näs socken hade hälsobrunn funnits i flera år. Man hade börjat med försök 1768 men redan 1775 var hälsobrunnen ödelagd pga svag halt. Vidare nämner Hülphers att 1756 fanns det tre mineralkällor vid Ytterån, som prosten Tideman upptäckt.

Birgit berättade också att 1854 hade även Kullstaberget i Näs socken hälsobrunn. Prästen K G Edvall köpte marken och startade hälsobrunnen. Han var baptist och satte kanske religiös prägel på verksamheten. Den stora byggnaden är kvar och även om den moderniserats har nuvarande ägaren sparat en del från badtiden. Man ser Kullstatjärn från vägen och en avtagsväg går dit. Om Kullstaberget kan man läsa om *Gammalt och Nytt Krönika för Näs församling årgång 2-1961*

Birgit har lovat följa med JAGS på en exkursion till svavelkällorna i Månsta i vår.

Nedan återges delar av innehållet i

Gammalt och Nytt, Krönika för Näs församling. Årgång 1-1961

Artikel av J.S Linderström.

Ur en journal från 1796 på Månsta Brunn kan man läsa att svavelkällorna där var flitigt använda av folk ur olika samhällsskikt och från olika delar av Sverige, inte minst Stockholm. På en räkning vid Näs Hälsobrunn från år 1796 läser man titlarna Häradshövding, Hovpredikant, Auditör, Adelsman, Kyrkoherde, Löjtnant, Kaptenska, Studerande, Handlande, Dräng, Piga. Man tog inte ut någon avgift, men de "besuttna" lämnade frivilliga bidrag, som användes till att bygga brunnshus, göra broar över ån, köpa sällskapsspel, hopprep, gungor etc. På en Räkning 1796 vid Näs hälsobrunn namnges de som lämnat pengar till en slutsumma av 16 :38. Sedan räknades en hel del namn upp på personer, som var från trakten, som "ej behövde erlagga ngn avgift."

På den tiden var det långt till läkare och besvärliga vägförbindelser, så brunnsdrickning blev för ortsborna en viss ersättning för läkarvård. Från början bedrevs visserligen ingen sjukvård vid Brunnen, men det fanns folk med stort anseende som t ex "Petrus i Månsta", som kunde lägga ihop benbrott och stadga blod. Dessutom var han en anlitad massör.

Det var ont om inkvarteringsmöjligheter vid själva Brunnen, så gästerna var helinackorderade eller hade självhushåll på gårdarna runt om i Månsta, Oldberg, Ålsta, m fl.

Från början och fram till mitten av 1880-talet gick brunnslivet sin lugna gång. Man tog sina brunnskurer, promenerade, rodde på Näldsjön, fiskade, och idkade sällskapsliv. Journalanteckningarna upphörde 1883.

Efter 1883 började konkurrerande brunnsorter bygga hotell och restauranger och använda sig av reklam. Det ledde till att Månsta Brunn kom i skymundan och höll på att alldeles tyna bort. Ortsborna

runt Månsta gillade inte detta, utan byamännen kallade till sammanträde och Månsta Brunns- och Badhus AB bildades och aktiebrev tecknades 15 juni 1886. Eldsjälen var gratialisten Erik Sand i Månsta på Sandtorpet. Bolaget köpte både in marken, där källorna låg, och tomtmark till byggnader och vägar. Sedan byggdes badhus i 2 våningar. På första våningen blev det skilda badrum för kvinnor och män, ångskåp för bastubad, massagerum, rum för betjäning och lagerrum. På övre våningen byggdes en solveranda, läkarmottagning samt 1:klass matsal och 2:klass matsal, där det rådde självbetjäning. Dessutom byggde man hus för ångpanna, pumpaggregat och så bostäder för maskinist och eldare. För en säsong gick det åt 40 famnar kastved.

Nu anställdes också läkare. Den förste var professor Sundberg från K.S.(Karolinska Sjukhuset). Han var måg till kyrkoherde Edström på Näs prästgård och professorn brukade till bringa somrarna på prästgården med sin familj. Han arbetade vid Brunnen 7 - 8 år. Därefter kom olika läkarna att avbyta varandra. (Och även Månsta började göra reklam, som framgår av broshyren om Månsta 1895, som fanns på Jamtli)

Den, som blev ekonomiskt engagerad i aktiebolaget, var en man vid namn Lübeck från Stugun, kallad "Lubeckgubben". Han var en f d badgäst vid Månsta. Kring sekelskiftet blev han ägare till Månsta. Hans dotter Kajsa drev sedan Månsta tillsammans med sin man, hemmansägaren Jonas Edholm i Änge, Lockne.

Men efter ett par år tyckte de, att det räckte och övertalade J.S Linderström, som drev en bagerirörelse, att överta driften.

Dock försämrades Lubecksgubbens ekonomi och Månsta Brunns- och Badhus såldes på exekutiv auktion till kronofogden Per Söderman. Han ägde rörelsen fram till första världskriget. Då sålde han den till bagarmästare Ragnar Svensson från Arbrå, som drev brunnsverksamheten i 3 år. Som läkare anlätade denne provinsialläkaren i Berg, Anders Lundvall.

Men efter tre år byggde bagarmästaren om brunnshuset till bageri. För just då, 1914, började banan Brunflo-Sveg byggas och till Månsta kom rallare istället för badgäster. Det blev en ny tid och minnet av badepoken bleknade. När rallarna drog vidare söderut, när banan genom Näs var klar, revs brunns/badhuset och flyttades till Röjan, där Svensson fortsatte med sin bagerirörelse i det anrika huset, som varit Månsta brunns- och badanstalt.

Från starten och till första periodens slut var Nils Asplund från Oldberg maskinist. Badmästare under hela tiden var Olle Jönsson från Månsgård i Bjärme. Vidare anställdes baddrängar och baderskor och köksbiträden. Ansvarig kokerska och kökschef var Märta Andersson från Lockne. Arbetsdagarna blev långa, 12 - 15 timmar, men alla arbetade glatt och villigt. Och när säsongen var slut, blev det stor avslutning med bal, som varade till långt efter det solen gått upp. Till denna bal kom både gamla och unga, och man kom från när och fjärran.

(Källor: Muntliga uppgifter av Birgit Linderström, broschyr *Månsta Brunns- och badanstlt, Gammalt och Nytt*, krönika för Näs församling. Årgång 1-1961

Samlingar till en beskrivning öfwer Norrland, kapitlet Herjedalen, Andra samlingen 1775. Abraham Hülphers)